

**KRIMINALITET I TRANZICIJA U ZEMLJAMA
CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE**

**CRIME AND TRANSITION IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE**

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige A. Šelih i A. Završnika (ur.), **Crime and Transition in Central and Eastern Europe**, izd. Springer Verlag, 2012.*

Summary

*The following text is a review of the book by A. Šelih and A. Završnik (Eds.) under the title of: **Crime and Transition in Central and Eastern Europe**, Springer Verlag, 2012.*

Ova knjiga je rezultat istraživanja utjecaja tranzicijskih procesa na stanje kriminaliteta u zemljama Centralne i Istočne Evrope, koje je proveo Institut za kriminologiju Pravnog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, pod rukovodstvom akad. Alenke Šelih, emeritirane profesorice krivičnog prava na Pravnom fakultetu u Ljubljani, i dr Aleša Završnika, također profesora na ljubljanskom Pravnom fakultetu. Ideja vodilja projekta bila je predstaviti kretanja kriminaliteta i politike suzbijanja kriminaliteta (kriminalne politike) u uslovima velikih promjena u zemljama Centralne i Istočne Evrope u posljednjih dvadeset godina. Kontekst ovog istraživanja je karakterističan, jer zemlje koje su bile predmet istraživanja (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Mađarska, Češka Republika, Poljska) imaju dosta dodirnih tačaka: pored socijalističkog naslijeđa, one dijele i iskustvo pripadnosti ili utjecaja federalnih država (SFRJ i SSSR) čiji su raspadi ujedno značili i osamostaljenje ovih zemalja pod različitim okolnostima (između ostalog: ratom, masovnim kršenjima ljudskih prava, snažnim političkim previranjima), te proces demokratizacije i pristupanja euroatlantskim integrativnim procesima. Svi ovi faktori nesumnjivo su rezultirali i promjenama kada je u pitanju kriminalitet, sa svojim specifičnim etiološkim i fenomenološkim aspektima, te kreiranje odgovarajuće kriminalne politike. Pored toga, povod istraživanja je vrijedan spomena, jer kako ističu priređivači ove knjige, saradnici projekta, odnosno autori priloga su upravo iz zemalja koje su predmet

istraživanja i iz „insajderske perspektive“ posmatraju kriminalitet i njegovu kontrolu i zbog dobrog poznavanja okolnosti, identificiraju pitanja koja redovno promiču stranim istraživačima često nedovoljno dublje upućenim u cjelokupni društveno-politički kontekst ovih zemalja (str. XVIII).

Knjiga se sastoji od deset priloga raspodijeljenih u pet dijelova. Prvi dio knjige (str. 3–36), naslovljen „Promjene u kriminalitetu i njegovoj kontroli“ (eng. *Changes in Crime and Crime Control*) čini jedan prilog pod naslovom „Kriminalitet i kontrola kriminaliteta u zemljama u tranziciji“ (eng. *Crime and Crime Control in Transition Countries*), čija je autorica akad. Alenka Šelih, uvodnog je karaktera i govori o utjecaju tranzicijskih procesa na kriminalitet sa teorijskog i komparativnog aspekta. Naime, autorica smatra da su promjene desile u novijoj historiji najdalekosežnije, kada je kriminalitet u pitanju, iako su ove zemlje u XX stoljeću nekoliko puta bile u procesima tranzicije (Prvi i Drugi svjetski rat, pad totalitarnih režima i dr.) upravo zbog snažnih društvenih, ekonomskih i političkih promjena koje su utjecale na stanje kriminaliteta. Takve promjene, prema autorici, zahtijevale su i profiliranje kriminalne politike te njeno postavljanje na novim temeljima, kao i duboke reformske zahvate zakonodavnog i institucionalnog okvira, kao i sistema institucija za provođenje zakona. Statističkom analizom kretanja kriminaliteta, unatoč velikim razlikama među zemljama, autorica je uspjela pokazati svojevrsnu „stabilizaciju“ broja počinjenih krivičnih djela u novije vrijeme. Iz ove analize proizlazi da je Bosna i Hercegovina, u odnosu na druge ispitane, zemlja sa najnižom stopom kriminaliteta (str. 20). Konačno, raspravljajući o kriminalno-političkim izgledima, autorica zaključuje da bi posezanje za represivnijim kriminalno-političkim mjerama, pod izgovorom efektivnije borbe protiv kriminaliteta, bila gruba historijska ironija na račun značajnog napretka na planu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda postignutog posljednjih dvadesetak godina u posmatranim zemljama (str. 33).

Drugi dio knjige (str. 37–66), „Politika, mediji i strah od kriminaliteta“ (eng. *Politics, Media and Fear of Crime*) također čini jedan prilog naslovljen „Političari, mediji i društvena percepcija kriminaliteta“ (eng. *Politicians, Media, and Society's Perception of Crime*), kojeg su pripremili saradnici sa Odsjeka za kriminologiju Akademije nauka Poljske. Ovaj rad se bavi strahom od zločina, utjecajem na javno mnijenje medija u uslovima liberalizacije i komercijalizacije ovog sektora, te odnosom kriminaliteta i javne politike kao tri fenomena koja karakterišu kriminalnu politiku zemalja u tranziciji. Iako rađene na poljskom

primjeru, analize u ovom prilogu su validne i u odnosu na ostale zemlje jer pokazuje kako je tranzicijski proces rezultirao time da je kriminalitet postao „javna stvar“ na način da sada čini sastavni dio političke agende te javnog izvještavanja što utječe na formiranje javnog mnijenja. Time je, zaključuju autori, došlo do izjednačavanja odnosa ovih faktora sa onima primjetnim u „zrelim demokratijama“ zapadnoevropskih zemalja (str. 60).

Treći dio (str. 67–156) naslovljen kao „Nadzor, aktivnosti policije i kaznena politika“ (eng. *Surveillance, Policing and Penal Policy*) čine tri priloga temama naslonjenim na prepoznate fenomene tranzicijske kriminalne politike u drugom dijelu knjige. Tako A. Završnik piše o transformaciji sektora nadzora iz domena nacionalne sigurnosti u djelatnost privatnog karaktera (eng. *Transformations of Surveillance: From National Security to Private Security Industry*) i analizira kako se tehnološki razvoj odrazio sa sistem nadzora u uslovima tranzicije. Zaključuje da se transformacija ovog sektora desila ne samo zbog očiglednog tehnološkog razvoja već i zbog promjene vrijednosti i odnosa u novim okolnostima: nadzor se više ne odnosi na sigurnosna pitanja, već i na efikasnost (npr. infrastrukturnih sistema) i transparentnost. Konačno, državni aparat u kontekstu ovih zemalja gubi korak u odnosu na privatni sektor koji je, iz ekonomskih razloga, spremniji primijeniti nova tehnološka rješenja. Drugi prilog u ovom dijelu knjige je rad P. Gorkiča naslovljen „Djelatnosti policije i organizirani kriminal: paradoks u tranziciji“ (eng. *Policing Organised Crime: A Paradox of Transition?*) koji se bavi ulogom policije, glavnog organa društvene kontrole starog režima, u promijenjenim okolnostima kao servisa građana vođenog načelima transparentnosti, odgovornosti, integrisanog upravljanja, određenog stepena autonomije i profesionalizma. Autor zamjećuje, uspješno upoređuje i analizira pojavu koja se, s jedne strane, ogleda u procesu transformacije agencija za provođenje zakona „novih demokracija“ s ciljem približavanja standardima i praksama „starih demokracija“ i, s druge strane, sve prisutnijim zahtjevima i konkretnim koracima ka efikasnijem suprotstavljaju organiziranom kriminalu agencija za provođenje zakona „starih demokracija“ na račun zaštite ljudskih prava. Autor zaključuje da nove mjere borbe protiv organiziranog kriminala razvijene u okviru „starih demokracija“ dosta sličie policijskim metodama korištenim u totalitarnim zemljama (str. 115–116). Treći prilog u ovom dijelu pripremio je M. Lévy, a odnosi se na kretanja u kriminalnoj i kaznenoj politici u tranzicijskim okolnostima, posebno na mađarskom primjeru (eng. *Penal Policy, Crime and Political Change*). Iako su promjene rezultirale povećanim kriminalnim

aktivnostima, kaznena politika nije izgubila svoj redukcionistički karakter, na što, kako ističe autor, ukazuju tendencije smanjenja broja zatvorske populacije (str. 127, *et seq.*). Ovome su doprinjele i aktivnosti s ciljem humanizacije i racionalizacije inventara krivičnih sankcija, usredsređenog na kaznu zatvora. Međutim, s početkom trećeg milenija autor primjećuje tendenciju ekspanzije kaznene politike iako stopa počinjenih krivičnih djela ostaje nepromijenjena. Ovo se, kako ističe, može jedino opravdati promjenom pristupa i reformskim zahvatima provedenim pod izgovorom tzv. „evropskog argumenta“ koji su rezultirali pooštavanjem kaznene politike u smislu uvođenja kazne doživotnog zatvora i koncepcije „tri prekršaja“ (eng. *three strikes and you are out*), što je neminovno utjecalo na povećanje zatvorske populacije (str. 151). Autor je vrlo skeptičan da li su ovo bili odgovarajući reformski zahvati s obzirom na to da je kriminalna politika, početno redukcionističke orijentacije, poprimila izrazito ekspanzionistički karakter i u tom smislu ocjenjuje da se proces tranzicije negativno odrazio na ovom planu.

U četvrtom dijelu knjige (str. 157–251) slijede četiri priloga posvećena pojedinim grupama krivičnih djela karakterističnih za tranzicijska društva. Prvi takav rad odnosi se na organizirani i ekonomski kriminal kao zajednički problem zemalja u tranziciji (eng. *Organized and Economic Crime: A Common Problem*). Autori M. Cejp i M. Scheinost, sa Instituta za kriminologiju i društvenu prevenciju u Pragu, zaključuju da je povećanje broja počinjenih krivičnih djela ove vrste u ispitanim tranzicijskim zemljama povezano sa ubrzanom prelaskom sa planske na tržišnu ekonomiju te brzopletom privatizacijom državnog kapitala. Institucionalni i krivičnopravni sistemi ovih zemalja nisu imali odgovarajuće mehanizme reakcije na ovakva krivična djela, što je otvorilo prostor i, između ostalog, formiranju kriminalnih organizacija te internacionalizaciji kriminalnih aktivnosti (str. 163, *et seq.*). Drugi rad u ovom dijelu knjige, kojeg su napisali prof. dr. V. Grozdanić i I. Martinović sa Pravnog fakulteta u Rijeci, bavi se korupcijom i analizira da li se ova kriminalna pojava može smatrati metaforom društava u tranziciji (eng. *Corruption as a Metaphor for Societies in Transition?*). Zbog svojih specifičnosti (autori navode, npr., odsustvo stabilnog pravnog okvira, nerazvijenost demokratskih vrijednosti, institucija, tržišta i sl.) tranzicijska društva predstavljaju plodno tlo za pojavu i širenje koruptivnih krivičnih djela (str. 183), što se potkrepljuje odgovarajućim analizama u odnosu na svaku državu. Bosna i Hercegovina zbog svoje specifične novije historije, specifične, asimetrične i složene državne strukture te slabe centralne vlasti nije u stanju da na adekvatan način

procesuiru ova krivična djela (str. 190). Autori konstatuju da je korupcija značajan problem u svim zemljama u tranziciji, ali nejednakog intenziteta (str. 191) koji zavisi od historijskih okolnosti u predsocijalističkom (pripadništvo evropskim multinacionalnim monarhijama autori cijene kao bolju startnu poziciju u reakciji na korupciju, str. 192) i socijalističkom periodu (zemlje bivše Jugoslavije u kojima je socijalizam bio prisutan u „blažoj formi“ u boljoj poziciji su u odnosu na zemlje nekadašnjeg sovjetskog bloka, str. 192), kao i od uslova u svakoj pojedinoj zemlji (prisustvo međuetničkih tenzija i sukoba, te spremnost političkih elita u borbi protiv korupcije, str. 192). Dr. V. Nikolić-Ristanović, profesorica Beogradskog univerziteta i aktuelna predsjednica Evropskog kriminološkog društva, napisala je slijedeći rad u ovom dijelu knjige posvećen rasprostranjenom problemu trgovine ljudima (eng. *Human Trafficking between Profit and Survival*), koji donosi analizu ovog problema u zemljama Centralne i Istočne Evrope iz kriminološkog ugla. U radu se izlažu osnovne karakteristike ovog problema, kao pojave novijeg doba, dajući potpunu etiološku i fenomenološku sliku iz regionalne perspektive. Na osnovu raspoloživih podataka i izvještaja, autorica zaključuje da su zemlje Centralne i Istočne Evrope najčešće zemlje porijekla ali i tranzitne zemlje (str. 207). Četvrti rad u ovom dijelu knjige napisala je dr. H. Sijerčić-Čolić, profesorica Pravnog fakulteta u Sarajevu, naslovljen „Maloljetnička delinkvencija i sudstvo za maloljetnike u tranziciji“ (eng. *Juvenile Delinquency and Juvenile Justice in Transition*). U ovom radu autorica analizira uzroke, posljedice i tendencije maloljetničke delinkvencije te mogućnosti društvenog i pravnog sistema u reakciji na ovaj problem iz ugla tranzicijskih procesa. Ovo tim prije, ne s obzirom na stope maloljetničkog kriminaliteta (koje su niže u posmatranim zemljama od evropskog prosjeka), zbog njegove strukture (vrsta i težina počinjenih djela), stope krivičnih djela počinjenih u povratu i sl. Takva kretanja, prema mišljenju autorice, nameću potrebu za razmišljanjima o karakteru reakcije na maloljetničku delinkvenciju, tj. da li će ona biti represivnog karaktera ili putem odgovarajućih mjera, već poznatih zemljama Centralne i Istočne Evrope. Trendovi regiona ukazuju na prihvatanje međunarodnih standarda karakterističnih za postupanje sa maloljetnim prestupnicima, kao što su načelo najboljeg interesa djeteta, prava na pravičan postupak, primjena mehanizama restorativne pravde, posebnih obaveza i sl. (str. 246–247).

Posljednji, peti dio knjige (str. 253–277) pod naslovom „Dekonstrukcija tranzicije(a)“ (eng. *Deconstructing Transition(s)*) tematski je zaključnog karaktera i čini jedan prilog kojeg je napisao Z.

Kanduč, „Kriminalitet, klasna kontrola, strukturalno nasilje i društvene formacije 'u tranziciji'“ (eng. *Crime, Class Control, Structural Violence and Social Formations "In Transition"*). U ovom radu autor cijeni da li su prednosti i nedostaci prelaska iz socijalizma u kapitalizam, u svojoj ukupnosti, predstavljali korak naprijed ili nazad. Polazeći od relativiziranja pojma „napredak“ u kontekstu zemalja Centralne i Istočne Evrope, autor nastoji utvrditi, kada su u pitanju te zemlje, šta „tranzicija“ znači (str. 254) i zaključuje da pod ovim terminom mogao smatrati prelazak ovih zemalja smrtonosne krize socijalizamâ lokalnog karaktera u strukturiranu (globalnu) krizu kapitalističke ekonomije, uz nekad naivno i nekritičko prihvatanje standarda predloženih od inostranih eksperata, političara i predstavnika međunarodnih organizacija. To je, ističe autor, rezultiralo negativnim posljedicama, kao što su promjene u percepciji korupcije, organizirani klijentelizam, defragmentacija društva, smanjenje solidarnosti i socijalne države i sl., što je utjecalo i na kretanja kriminaliteta te kreiranje odgovarajuće kriminalne politike (str. 261, *et seq.*).

Ova knjiga predstavlja prvi rad na ovim prostorima o utjecaju tranzicije na kriminalitet kao negativnu pojavu i napore u kreiranju kriminalne politike u posljednjih dvadeset godina, čije objavljivanje je potrebno i korisno iz više razloga. Prvo, knjigu su pripremiliiskusni autori iz zemalja pokrivenih istraživanjem čije potpunije razumijevanje okolnosti koje su prethodile te uslijedile ovim promjenama obezbjeđuju validnost izvedenih zaključaka i time otvaraju prostor za dalja istraživanja. Tome također ide u prilog i to da je knjiga objavljena na engleskom jeziku, čime se zasigurno proširuje krug zainteresiranih čitalaca, prvenstveno postdiplomaca, istraživača u oblasti pravnih i društvenih nauka, posebno krivičnog prava i kriminologije ali i onih koji u okviru svojih profesionalnih i drugih aktivnosti utječu na formiranje i provođenje kriminalne politike.